

FÖRHANDLINGAR

Nationalekonomiska Föreningen

1990-10-15

Sammanfattade och redigerade av civ ek JONAS NIEMEYER och ekon dr STEFAN LUNDGREN.

Ordförande: fil dr Nils Lundgren.

Inledare: dr Jegor Gaidar, professor Stefan Hedlund och professor Assar Lindbeck.

Övriga debatttagare: Carl B Hamilton, Olof Skoglund, Sten Luthman, Dag Lindskog och Michael Knetter.

Mot en sovjetisk marknadsekonomi – problem och möjligheter

Nils Lundgren:

Jag vill hälsa alla medlemmar välkomna till denna sammankomst. I kväll har vi den stora glädjen att välkomna doktor Jegor Gaidar, ekonom från Moskvas vetenskapsakademi och för närvarande *Pravdas* ekonomiredaktör. Därefter kommer Stefan Hedlund och Assar Lindbeck att kommentera anförandet. Vi valde detta ämne inte bara för att uppmuntra svenska ekonomer som tycker att den svenska ekonomin är världens sämsta, utan framförallt därför att ett stort historiskt drama för närvarande utspelar sig i Sovjetunionen. Detta drama har stor betydelse både för världen i allmänhet och för Sverige, som är en av Sovjetunionens närmaste grannar.

Jegor Gaidar:

Det är en stor ära för mig att få tala inför en så kvalificerad åhörarskara, en ara som jag säkerligen inte förtjänar. Den enda ursäkt jag kan finna är att de förändringar som nu äger rum i Sovjetunionens ekonomi är mycket intressanta.

Eftersom det är omöjligt att ta upp alla problem som den sovjetiska ekonomin står inför idag, ska jag här försöka koncentrera mig på en aspekt, nämligen accelerationen av inflationistiska tendenser under de senaste fem åren och den växande finansiella oron. Jag ska i detta sammanhang tala om dagens situation och vilka möjligheter vi har att uppnå finansiell stabilitet.

Reformer och inflation

Varje gång den sovjetiska ekonomin har försökt ta några steg mot marknadsorienterade reformer, har man konfronterats med problemet att kontrollera inflationistiska tendenser. Ekonomiska reformer i de socialistiska länderna har alltid skapat inflationsproblem.

För det första har man i ett system med administrativt satta priser alltid någon grad av undertryckt inflation. När man sedan avreglerar priserna kommer denna undertryckta inflation att visa sig i form av högre priser.

För det andra innebär ekonomiska re-

former i de socialistiska länderna omfördelningar mellan olika befolkningsstrata. Erfarenheterna visar att denna förändring i de relativa inkomsterna alltid skapar ett inflationstryck. Vad som gör situationen värre är att prisstabilitet normalt anses vara den viktigaste delen av det sociala kontraktet mellan de styrande och befolkningen i de socialistiska länderna. Avsaknad av prisstabilitet är ett dominerande politiskt problem. Om man vill att processen med ekonomiska reformer ska vara stabil måste man ta dessa problem på allvar.

Situationen 1985

När vår regering, 1985, deklarerade att man ville ha någon form av ekonomiska reformer, var den makroekonomiska situationen i landet, bl a när det gäller inflationstrycket, inte alls dålig. Naturligtvis var ekonomin ineffektiv, med en överutvecklad primär sektor och med mycket dåliga effektivitets- och motivationsmekanismer. Men det rådde i huvudsak makroekonomisk balans.

Penningmängdsökningstakten var ganska låg. I början av 1980-talet var ökningstakten i penningmängden ungefär fem procent per år. År 1984 hade ökningstakten sjunkit till fyra procent. Budgetproblemet har vi haft sedan i början av 1970-talet, men fram till 1985 var detta problem trots allt inte så allvarligt. Budgetunderskottet var ungefär 1,7 procent av BNP 1985. Den makroekonomiska balansen visade sig bl a på konsumtionsmarknaden. Naturligtvis var marknaden dålig i förhållande till västvärldens marknader, bl a beroende på varor av dålig kvalitet och små valmöjligheter för konsumenterna.

Tillgången på varor inom detaljhandeln ökade dock dramatiskt från 1981 till 1985; med 30 miljarder rubler. Vi hade då problem med olika typer av konsumtionsvaror där tillgången var för stor. Det gällde varor som skor, kläder, porslin, bi-

lar, tv-apparater m m. Situationen 1985 var med andra ord mycket gynnsam för genomförandet av långtgående marknadsorienterade reformer. Det är lätt att, i en sådan situation, introducera marknadspriser utan att få stora prisökningar med hög inflation som följd.

Politiskt var det dock mycket svårt att introducera långtgående ekonomiska reformer 1985, eftersom det politiska och allmänna medvetandet var totalt oförberett på sådana reformer. Det var nödvändigt att avsätta tid för att skapa en medvetenhet om behovet av långtgående ekonomiska reformer. År 1985 fick vi dock ett nytt politiskt ledarskap. De var yngre och mer energiska teknokrater, tidigare ofta starka ledare för olika större fabriker, och hamnade nu som statssekreterare, vice ministrar och ministrar i olika departement.

Dessa nya ledare var övertygade om att de kunde ta hand om situationen, få landet att röra sig igen, med ökad industriell produktion och BNP som följd och genomföra en rad nödvändiga strukturella förändringar i ekonomin. Ledarna förstod dock inte till fullo en del makroekonomiska interdependenser. De hade dock upplevt en del av de mycket allvarliga problemen inom den sovjetiska industrin och hade idéer om hur man skulle kunna åtgärda en del av dessa problem. Ett av förslagen var att drastiskt öka investeringarna.

I praktiken hade vi 1985 allvarliga teknologiska problem inom många industri-grenar, t ex maskinindustrin, lättare industriproduktion, järnvägstransporter och jordbruk. Man kunde därför inte ta resurser från en sektor för att öka investeringarna i en annan sektor. Problemen fanns överallt. Beslutet blev därför att öka kapitalackumuleringen i ekonomin för att få fart på investeringarna, speciellt i maskinindustrin. Detta skulle fungera som ett lokomotiv för ekonomin och dra med sig övriga sektorer och resultera i en högre BNP. Tillräckliga resurser skulle därmed

skapas för att ta hand om de sociala problemen. Detta var de unga energiska teknokraternas strategi.

Konsekvenserna av investeringsökningen

Ekonomisk acceleration är mycket farlig för den offentliga ekonomin. Det kan lyckas om investeringarna är effektiva. I Sovjetunionen i mitten på 1980-talet var det dock helt omöjligt att frambringa snabba och stora positiva effekter med dessa investeringar. För att förstå detta är det viktigt att betrakta den sovjetiska ekonomins kapitalstruktur. Vi försökte tex bygga mer än tre gånger fler byggnader än möjligt under en kort period.

Vår totala investeringsfond är på 700 miljarder rubler. En typisk fabrik tar tio till tolv år att bygga. Det är inte ovanligt att det tar 20 år. I början av 1980-talet hade vi en ökning av investeringarna på ca tre procent per år. År 1986 ökade investeringarna med nio procent, 1987 och 1988 var siffran sju procent. Den snabba ökningen av investeringarna resulterade endast i en massiv ökning av ofärdiga byggnader och andra investeringar. Ofullbordade investeringar ökade med femtio procent mellan 1985 och 1989, vilket motsvarar 60 miljarder rubler.

Denna investeringsökning var ännu farligare genom att den sammanföll med två andra utvecklingar vilka låg mer eller mindre utanför regeringens faktiska kontroll. Det ena var kampanjen mot alkoholism, vilken lanserades av partiet och som ledde till en reduktion av skatteinkomster med åtta miljarder rubler mellan 1984 och 1987. Alkoholismen är naturligtvis ett mycket allvarligt problem i Sovjetunionen, och det är nödvändigt att bekämpa den. Det är dock viktigt att då även räkna med de negativa effekter kampanjen får på skatteinkomsterna och i så fall besluta hur de ska täckas. Ska man skära i militärutgifterna eller i investeringar eller öka skatterna?

Den andra processen var det drastiska oljeprisfallet. Under 1984, ett normalt år, var våra inkomster i konvertibla valutor från oljeförsäljning ungefär tretton miljarder guldrubler. År 1987 hade dessa inkomster fallit till 5,5 miljarder guldrubler per år. Det blev därför nödvändigt att skära i utgifterna som betalades i konvertibla valutor.

Det mest naturliga i denna situation vore att minska utgifterna för investeringar. Vi vet nämligen att en stor del av de utländska investeringarna tar mycket lång tid att förverkliga, ibland så lång tid att garantierna från de utländska företagen har hunnit gå ut. Det var fullt möjligt att reducera dessa investeringsutgifter. Det blev dock mycket svårt för regeringen att fatta ett sådant beslut eftersom man just hade satsat på att drastiskt öka investeringarna, och eftersom man låg i förhandlingar med flera stora utländska företag om att köpa investeringsutrustning.

Beslutet blev därför ett annat; att dra ned utgifterna för industriella konsumtionsvaror. Importen av industriella konsumtionsvaror mot betalning i konvertibla valutor var dock endast ca 7,7 procent av totala importen 1985. Utgifterna för industriella konsumtionsvaror minskade från 7,7 procent 1985 till 4,6 procent 1987, eller till 700 miljoner guldrubler. Det är inte speciellt mycket för ett land så stort som vårt. På grund av den stora skillnaden mellan internationella och nationella priser ledde detta ganska begränsade belopp av konvertibla valutor till en drastisk minskning av budgetinkomster från utlandshandel. Försäljningen av importerade konsumtionsvaror föll till 8 miljarder rubler.

Kombinationen av en drastisk ökning av investeringarna samt en inkomstminskning till följd av minskad alkoholförsäljning och minskad utlandshandel mellan 1985 och 1987, ledde till en radikal förändring i den finansiella situationen. Penningmängdens ökningstakt steg från

fyra procent till tolv procent 1988. Budgetunderskottet ökade från 1,7 procent av BNP till ca nio procent av BNP 1988. Allt detta hände innan några allvarliga steg togs mot ekonomiska reformer.

Denna finansiella utveckling hade mycket allvarliga konsekvenser på konsumtionsvarumarknaden. Lagren i detaljhandeln försvann. En mängd olika utbudsunderskott uppstod. Detta var situationen när de första seriösa ekonomiska reformerna presenterades 1988.

1988 års ekonomiska reformer

De ekonomiska reformerna 1988 tog två former. Den första var skapandet av den sk företagssektorn. Den andra var transformationen av de statliga företagen till sk *cost-accounting system*, vilka kopplade ihop möjligheterna till löneökningar och investeringar med företagets finansiella resultat. En situation med drastiska försämringar av den finansiella situationen på konsumtionsvarumarknaden skapade därmed den sämsta tänkbara atmosfär för en introduktion av denna "företagssektor".

I den allmänna opinionen blev två utvecklingar intimt förknippade. Förut hade vi varor i butikerna och ingen "företagssektor". Nu fanns "företagssektor" men inga varor i butikerna. För den allmänna opinionen är det helt klart att alla dessa företag köpte upp allt som fanns i affärerna. I realiteten var aktiviteten inom "företagssektor" 1988, ur ett makroekonomiskt perspektiv, totalt betydelselös. Den genererade mindre än en procent av hushållsinkomsterna och svarade för mindre än en procent av detaljhandeln.

Å andra sidan var denna sektors inflytande på den ekonomiska utvecklingen ganska stort. Sammanhanget var dock mer invecklat än att "företagssektor" köpte alla varor i butikerna och sålde dem till högre priser. De höga inkomsterna som fullt giltigt var möjliga att tjäna inom

"företagssektorn" hade en mycket stark demonstrationseffekt på arbetsmarknaden i alla delar av landet, och speciellt i de statligt ägda jordbruken. Den traditionella uppfattningen om den rättvisa lönen för en arbetare inom jordbrukssektorn förändrades. De sociala attitydundersökningarna visar på ett drastiskt växande missnöje med de existerande lönerna inom den statliga delen av ekonomin.

Vid denna tidpunkt skaffade sig även företagen en ökad finansiell styrka. Företagens totala tillgångar ökade ungefär tio gånger mellan 1985 och 1988. Investeringsmedlen ökade tex från 16 miljarder rubler 1985 till 130 miljarder rubler 1988. Detta vore acceptabelt om de statliga investeringarna samtidigt minskade i motsvarande mån. Detta var dock inte fallet. De statliga reala investeringarna ökade istället. Det blev därmed inte möjligt vare sig för företagssektorn eller för den statliga sektorn att investera allt de ville. En konsekvens härav blev att de monetära tillgångarna i företagen ökade drastiskt.

Kombinationen av ökade monetära tillgångar i företagen, vilka hade svårt att kanalisera sig till investeringar, och trycket på ökade löner ledde till en kraftig höjning av de monetära tillgångarna hos befolkningen. Sedan början av 1980-talet hade ökningen av de monetära tillgångarna hos befolkningen legat fast kring ca tre procent per år. 1988 ökade de med nio procent och senare har de ökat med 13-14 procent per år.

I början av 1989 började regeringen äntligen förstå att ekonomin stod inför en allvarlig finansiell kris och att man var tvungen att försöka hitta en lösning på problemet. Regeringen försökte då införa någon form av stabiliseringsprogram genom att skära i militärutgifterna och i statsinvesteringarna, genom att öka försäljningen av alkohol och genom att öka importen av konsumtionsvaror som resulterar i budgetinkomster.

Processens inre politiska drivkrafter

Vid denna tidpunkt, i början av 1989, fick den ekonomisk-politiska utvecklingen en egen inre drivkraft. Stabiliteten som fanns under den första hälften av 1980-talet försvann. De sociala grupper som tidigare var uteslutna ur beslutsfattandet – pensionärer, unga, mödrar etc – fick nu egna möjligheter att påverka den ekonomiska politiken genom sina valda ombud. Under våren 1989 försökte regeringen en sista gång att skära i de sociala utgifterna, men under sommaren 1989 framgick att det var en helt oframkomlig väg. Den statliga budgetens sociala utgifter ökade lavinartat. Den normala ökningstakten för de sociala delarna av budgeten var tidigare ca 8 miljarder rubler per år. I år ökar de med 20 miljarder rubler och med de beslut Högsta Sovjet nu fattar skulle de behöva stiga med ytterligare mellan 40 och 50 miljarder rubler nästa år. Alla resurser som man nu försöker spara från den militära sektorn och från investeringarna kommer att användas till olika sociala program. Penningmängden fortsätter därmed att öka.

Det finns en motsägelse mellan det nödvändiga behovet av finansiell stabilitet å ena sidan och frånvaron av politiska möjligheter och den bristande insikten om nödvändigheten av att skapa en finansiellt stabil situation å den andra sidan. Sedan slutet av 1989 har utvecklingen på den politiska arenan lett till ytterligare försämring av situationen.

Tidigare var det mer eller mindre möjligt att sköta den sovjetiska ekonomin genom direkt ordergivning. Det fanns nämligen ett system med chefer från Moskva till Vladivostok, vilka var förbundna med varandra och vilka i alla fall delvis var tvungna att föja orderna från högre ort.

Nya maktcentra har nu skapats. De nya ledarskapen i de olika republikerna accepterar inte de nya orderna från Moskva. De nya ledarskapen i de olika regionerna accepterar inte de nya orderna från

republikerna. De nya ledarskapen på statsnivå accepterar inte de nya orderna från regionerna. I denna situation är det omöjligt att styra de reala flödena av ekonomiska resurser. Å andra sidan skulle ett marknadssystem, vilket vore en logisk följd av situationen, inte kunna fungera eftersom det inte finns ett effektivt penningssystem. Det nuvarande systemet fungerar, men endast som en bytesekonomi i vilken regionerna byter varor med varandra utan pekuniär inblandning. Denna form av ekonomisk aktivitet, bytesekonomi, är helt utanför Moskvask kontroll.

Politiska villkor för reformer

Nödvändigheten av en finansiellt stabil miljö ökar i denna kaotiska situation, men möjligheterna därtill är mycket begränsade. I somras fanns det på utvecklingen av relationerna mellan unionen och delrepublikerna hopp om att steg kunde tas mot en stabilare situation. Jag tänker bli på överenskommelsen mellan president Gorbatjov och Boris Jeltsin om behovet av ekonomiska reformer och ett gemensamt ekonomiskt reformprogram för monetär och finansiell stabilitet. Ett reformprogram behöver faktiskt bägges medverkan. Gorbatjov har den funktionella kontrollen över stats- och partiapparatens, dvs en åtminstone delvis effektiv maktbas. Jeltsin, å sin sida, har det folkliga stödet som är nödvändigt för att driva igenom impopulära åtgärder, som tex att skära i subventioner, för att uppnå finansiell stabilitet.

Gorbatjovs och Jeltsins överenskommelse gjorde det möjligt att hoppas att den ekonomiska upplösningen av unionen skulle kunna stoppas, åtminstone för en tid. Republikerna kom överens i augusti att de inte skulle införa egna valutor eller egna tullar. Enligt överenskommelsen skulle de kvarstå i en gemensam ekonomisk sfär med gemensamma tullar etc. För att ett stabiliseringsprogram ska ha någon sannolikhet att bli en framgång,

måste man så snabbt som möjligt försöka använda det förtroendekapital som man har, genom att ta snabba och handlingskraftiga steg mot ett sådant program. I mitten på 1980-talet, dvs i början av perestrojkan, var det lättare att gå i denna riktning eftersom en rad gynnsamma faktorer då spelade med oss. Relativt höga oljepriser t ex medförde hopp om ökade årliga inkomster från utrikeshandeln med oljeprodukter motsvarande ca 20 miljarder USD.

Budgetunderskottet

Obeslutsamheten och de interna motsättningarna mellan maktcentra på unions- respektive republiknivå inföll vid en mycket olycklig tidpunkt. Den följande utvecklingen mot finansiell oro gjorde det allt svårare att genomföra ett vettigt stabiliseringsprogram. Den ryska regeringen ökade producentpriserna på kött, vilket ledde till en ökning i budgetunderskottet med 20 miljarder rubler. Den ryska regeringen ökade även pensionerna, vilket ledde till en ytterligare ökning i budgetunderskottet med 10 miljarder rubler. Presidenten utfärdade ett dekret om förändringen i producentpriser, vilket kommer att medföra en ökning av budgetunderskottet med åtminstone 100 miljarder rubler nästa år.

Detta kan öka den finansiella instabiliteten till en nivå där inga vettiga och politiskt möjliga förändringar är tillräckligt starka för att uppnå en dramatisk förbättring av budgeten. Om den rådande situationen inte radikalt förändras kommer vi nästa år att ha ett budgetunderskott på i storleksordningen 20 procent av BNP, om det beräknas korrekt. I vår ekonomi, med i praktiken inget frivilligt sparande, och utan någon finansiell marknad, kommer hela budgetunderskottet att leda till en ökad penningmängd.

Vårt monetära system fungerar i praktiken inte. Vi har nu problem med försörjningen av salt, av tobak, av bröd etc. I

praktiken kan man endast köpa de varor som man inte kan lagra i hemmen, samt vissa mjölkprodukter. Tillgången på varor i affärerna har minskat radikalt varje månad den sista tiden. I denna situation är våra chanser till finansiell stabilitet förmodligen obefintliga. Detta är dock ingen katastrof för vår ekonomi, för den är nu van att fungera utan effektiva pengar, dvs som en bytsekonomi.

Möjligheter att undvika kollaps

Sovjetekonomin har nu två möjligheter att undvika en total finansiell kollaps.

Den första är att upprätthålla oljeproduktionen. I år kommer den att falla med ungefär fem procent, på grund av den allmänna situationen vid oljefälten och problemen med försörjningen av reservdelar från Azerbajdzjan-området. Om vi kan behålla denna nivå på oljeproduktionen och om priserna på den internationella marknaden inte dramatiskt förändras igen, kommer vi att ha en viss möjlighet att stabilisera ekonomin efter det att den undertryckta inflationen har slagit ut i öppen inflation. Det är troligen inte längre möjligt att undvika en period med hyperinflation. Vi kan därför mycket väl få se en utveckling mot skapandet av olika typer av substitut för pengar, eller lokala valutor.

Den andra möjligheten för dagens sovjetekonomi är att vi kan undvika allvarliga störningar i energiproduktionen och järnvägsförbindelserna under den kommande vintern. Dessa fenomen är emellertid inte möjliga att förutse, men om vi kan överleva denna vinter, ökar möjligheterna att undvika en allvarlig politisk och social kris.

För närvarande sker en stark differentiering mellan olika grenar av industrin. De regioner som har specialiserat sig på jordbruk, primära direkt säljbara resurser, t ex olja och kol, eller konsumentvaror har generellt sett den bästa situationen. De regioner som tidigare försörjdes

av de centrala jordbruken är i den sämsta situationen, eftersom detta system i praktiken inte fungerar längre. De regioner som har en stor koncentration av militärindustri och tung industri är också illa ute. Ingen vill ha dessa varor i utbyte mot bröd, smör och andra jordbruksprodukter. Därför kommer t ex Moskva, Leninograd, Ural-området och Gorkij-distriktet att vara i ett mycket sämre läge än t ex Stavropol-området i södra Ryssland och delar av södra Ukraina.

Avslutningsvis vill jag tacka för att ni givit mig detta tillfälle att något litet förklara situationen i Sovjetunionen idag.

Stefan Hedlund:

Jag skulle vilja börja med att understryka vad doktor Gaidar framhöll i sitt anförande, nämligen att händelserna i Sovjetunionen är mycket dramatiska och intressanta. I denna storm av information, är det intressant att få en sammanfattande analys. Det finns emellertid ett antal frågor som förbluffar mig, som jag inte har kunnat analysera riktigt och som kanske kan leda till en fortsatt debatt.

Det finansiella systemet

Doktor Gaidar presenterar en bild av ett finansiellt system som håller på att kollapsa eller redan har kollapsat. Han hävdade vidare att vi kommer att få se någon form av mellanregional byteshandel. Ett antal affärer mellan olika regioner och mellan olika republiker har redan förhandlats fram. I en situation med ett mycket starkt merkantilistiskt synsätt, där alla vill behålla sina egna resurser, och där man har en extrem koncentration med enorma företag, där vissa republiker endast producerar en vara (t ex Uzbekistan som endast producerar bomull), kommer man att få oerhörda transaktionskostnader i bytesaffärerna. Vi måste då fråga oss på vilken nivå ekonomin kommer att kunna stabiliseras om man inte har några pengar.

Det monetära överhänget

Ett annat problem som förbryllar mig har mer att göra med det dramatiska monetära överhänget som doktor Gaidar uppehöll sig en del kring. Jag tror att den sk Sjatalin-planen, vilken har antagits av den ryska rådsrepubliken, talar om att suga upp en del av detta monetära överhäng genom att sälja ut statlig egendom. När det gäller bostadsbeståndet kan jag mycket väl tänka mig att människor är villiga att köpa sin egen bostad, men de kommer knappast att vara villiga att betala speciellt mycket för bostaden, med tanke på den standard som de flesta bostäder är i.

Jag har mer problem med att se att folk skulle vara villiga att köpa industrilokaler som inte ens är färdiga, och som dessutom har varit under byggnad i 20 år. Jag betvivlar att det finns en villighet att köpa dessa, i alla fall i en sådan omfattning att det skulle kunna suga upp en del av det monetära överhänget. Detsamma gäller en del av de statliga företagen som är förlustbringande. Var finns köparna till dessa anläggningar?

Detta tror jag är ett stort problem, speciellt i samband med motviljan att höja priserna i konsumtionsledet, vilket är politiskt och socialt oacceptabelt. Om man ska fortsätta med matsubventioner i storleksordningen 100 miljarder rubler, var ska stabiliteten komma ifrån?

De sociala kontrakten

Ett tredje problem rör de sociala kontrakten, vilket doktor Gaidar också berörde och som västliga sovjetologer har pratat om i decennier nu. De flesta sovjetmedborgare vill säkert ha stabila priser och rättvisa löner men anser sig inte längre få detta. Jag tror därför att vi kan förvänta oss sociala oroligheter, även om det är omöjligt att säga i vilken grad.

Det finns även en annan dimension till detta sociala kontrakt. De flesta vanliga sovjetmedborgares grundmurade värde-

system innefattar att inkomstskillnader är moraliskt förkastliga och att risktagande inte är någonting som vi behöver utsätta oss för. Generellt sett är allt det som har med nyföretagande att göra dåligt. Det är möjligt att man kan övertalas att det trots allt inte är så illa, men djupt nere kommer det att finnas en reaktion av antipati. Det har redan förekommit en del våldsamt mot de nya kooperativen, vilket skulle kunna ha sina rötter i den djupa moraliska föreställningen att detta inte är bra för oss.

Typ av entreprenörer

Om situationen förbättras, ekonomin återhämtar sig och vi får nya entreprenörer, kan man fråga sig vilken typ av entreprenörer som kommer att dyka upp. Sovjetiska entreprenörer har i decennier varit orienterade bakåt i produktionskedjan. Risken för en sovjetisk företagare har varit att inte få de nödvändiga varorna. Avsättningen av producerade varor har aldrig varit något problem. Allting har hittills varit inriktat på att få varorna in i företaget. Nu måste man vända 180 grader och tänka i termer av marknadsföring, produktnamn, konsumentlojalitet, begrepp som för en sovjetisk företagare idag inte betyder någonting. Detta är kanske mitt största bekymmer om och när ekonomin börjar stabiliseras och utveckla sig igen.

Privatiseringen

Den sista problemställningen, som jag inte ser någon lösning på, har att göra med privatiseringen. Vi kan alla vara överens om att man bör privatisera, men den stora frågan är hur man går till väga. Detta har aldrig gjorts. Den största slutsatsen man kanske kan dra av den utveckling vi bevittnar nu är att det är lätt att förstöra en marknadsekonomi, men att det inte alls är så lätt att återinföra den. Vi vet hur man nationaliserar, men det är inte så lätt att privatisera.

Jag förväntar mig inga detaljerade svar,

men om doktor Gaidar kunde göra vissa utläggningar på dessa problemområden, skulle det avsevärt hjälpa, i alla fall mig.

Assar Lindbeck:

Först vill jag poängtera att jag naturligtvis endast talar som en intresserad utomstående om dessa problem.

Makroekonomisk obalans

Det mest intressanta som jag lärde mig av doktor Gaidars framställning är det följande: det är ingen nyhet att centralt planerade ekonomier generellt sett är mycket ineffektiva ekonomier som dessutom producerar varor av låg kvalitet. En överraskning för mig var att de problem som uppenbarade sig i slutet av 1980-talet accentuerades av den makroekonomiska politiken. Jag tänker då på Gorbatsjovs enorma satsning på ekonomisk expansion; att expandera aggregerad efterfrågan genom en kraftig investeringsökning.

Detta liknar mycket de brittiska erfarenheterna under 1950-, 1960- och 1970-talen, när de blandade ihop aggregerad efterfrågan med ekonomins utbudssida. De trodde att de kunde få ekonomin att växa snabbare genom att endast spä på aggregerad efterfrågan, utan att ta hänsyn till hur ekonomins utbudssida fungerar.

Resultatet var att de fick en struktur med många oavslutade investeringsprojekt. Det liknade mycket en peronistisk ekonomisk politik. Precis samma misstag gjorde även Allende i Chile när han förstörde den ekonomin.

En viktig fråga är då hur man återfår makroekonomisk balans när man har förstört den. Det är nämligen mycket svårt att liberalisera en ekonomi som är i makroekonomisk obalans. Latinamerika är ett praktexempel på detta. När Argentina, Chile och Uruguay omkring 1980 försökte liberalisera sina ekonomier hade de stora makroekonomiska obalanser. De hade för höga valutakurser och inhemsk

överefterfrågan när de liberaliserade utri-
keshandeln.

Den inhemska produktionen i den kon-
kurrerande sektorn av ekonomin kollap-
sade därmed. Slutsatsen är att det är
mycket svårt att liberalisera i makroeko-
nomisk obalans. Det framgick dessutom
av doktor Gaidars framställning att den
sovjetiska ekonomin för närvarande rör
sig i riktning bort från makroekonomisk
balans. Hur återskapar man då makro-
ekonomisk balans?

Två ekonomiska problem

Det går att särskilja två problem i den nu-
varande situationen. Det ena är ett till-
ståndsproblem och det andra är ett flödes-
problem. Flödesproblemet är det stora
statliga budgetunderskottet som närmar
sig 20 procent av BNP. Detta underskott
måste bort. Det är speciellt farligt med
stora budgetunderskott i länder utan ka-
pitalmarknader för underskotten kom-
mer då att öka penningmängden. Italien
har också ett budgetunderskott i storleks-
ordningen 15-20 procent av BNP, men de
lånar på kapitalmarknaden och ökar där-
för inte sin penningmängd. I Sovjetunionen,
utan fungerande kapitalmarknad, är
budgetunderskottet istället ett mycket all-
varligt problem.

Tillståndsproblemet är ett överhäng.
Penningmängden motsvarar en prisnivå,
vid fri prissättning, som är mycket högre
än den aktuella. En del kalkyler som jag
har sett indikerar att Sovjetunionens pen-
ningmängd motsvarar en prisnivå mellan
50 och 200 procent högre än den nuva-
rande. Skulle man liberalisera prissätt-
ningen nu skulle det resultera i kraftiga
prishöjningar. Problemet med så höga
prishöjningar är att folk kommer att börja
jaga varor med en ökad penningmängds-
velocitet som följd. Detta i sin tur kom-
mer att höja priserna och om velociteten
ökar fem eller tio gånger kan vi i slutän-
dan få hyperinflation, även med en pen-
ningmängd som inte är mer än dubbelt så

stor som den som skulle behövas för den
nuvarande prisnivån.

Frågan är då hur man minskar det mo-
netära överhänget. Det tycks finnas tre
möjligheter. Ett första sätt skulle vara att
sälja statlig egendom, bostäder, aktier o d
för att suga upp den överflödiga penning-
mängden. Sovjetekonomer brukar på-
peka att detta tar för lång tid. Republi-
kerna skulle inte tillåta det. De lokala
myndigheterna är som de svenska myn-
digheterna. De vill inte sälja offentliga
tillgångar. En orsak kan vara att makten
att fördela utnyttjandet av de offentliga
tillgångarna är ett av byråkraternas incita-
ment.

Ett andra sätt vore att genomföra en
monetär reform, precis som Erhard
gjorde 1948 i Västtyskland. Man skulle
helt enkelt byta ut två eller tre gamla rub-
ler mot en ny. På så sätt skulle överhänget
kunna elimineras. Sovjetekonomerna sä-
ger då att detta är mycket svårt att genom-
föra eftersom republikerna inte skulle till-
låta det. Dessutom skulle människorna
känna sig lurade och tycka att de har blivit
exproprierade.

Kan problemet inte lösas på ett av
dessa två sätt återstår egentligen endast
ett tredje sätt nämligen inflation, dvs att
inflatera ned det reala värdet på pengar.
Då löper man en stor risk för hyperinfla-
tion när velociteten går upp.

Politiska problem

Problemet med den makroekonomiska
obalansen accentueras av spirande plura-
lism i olika delar av Sovjetunionen. Det
var mycket intressant att höra om de olika
intressegrupper som dyker upp i det sov-
jetiska systemet. Situationen liknar något
den svenska där även svenska politiker
har svårt att ta hand om dessa intresse-
grupper, vilka olika regeringar har fött
under flera decennier. Sovjetunionen ris-
kerar att få samma typ problem om man
börjar föda sina intressegrupper. De som
man föder kan nämligen börja bita ens

händer, precis som de gör i dagens Sverige.

Det sovjetiska systemets centrala planering håller på att brytas sönder. Mynigheternas auktoritet bryts och utvecklingen går mot ett decentraliserat system. Vi vet dock att ett decentraliserat system endast kan fungera i en marknadsekonomi. I ett decentraliserat system är det nödvändigt med en mekanism för att koordinera de olika decentraliserade besluten. Den enda mekanism vi känner till för att koordinera dessa decentraliserade beslut är en fri prisbildning inom ett marknadssystem. Systemet som Sovjetunionen nu är på väg in i är varken ett centralplanerat system eller ett marknadssystem.

I förbigående kan vi konstatera att detta var precis vad "Den nya vänstern" ville ha i slutet på 1960-talet och i början på 1970-talet. De var emot marknaden och emot centralplaneringen. Jag skrev då en bok och förklarade att det inte existerar en tredje variant, men nu försöker Sovjetunionen och stora delar av Östeuropa följa "Den nya vänsterns" rekommendationer, varken marknader eller centralt dirigerade beslut. Många kunniga personer kommer att säga att den enda lösningen är att använda marknadsmekanismen.

Jag instämmer helt, med Stefan Hedlund, att det är mycket lätt att gå från en marknadsekonomi till en centralt planerad ekonomi men oerhört svårt att röra sig i motsatt riktning. Marknadssystemet är nämligen ett ytterst sofistikerat ekonomiskt system. Det är som ett spindelnät där allt sitter fast i vartannat. Om man börjar dra i detta nät är det mycket svårt att återställa det igen. Centralplanering är ett mycket primitivt och okänsligt ekonomiskt system. Om man ska införa en marknadsekonomi måste man införa institutioner, lagar, kompetens, incitament, patenträtter m m. Problemet är i vilken ordning dessa saker ska införas speciellt eftersom de måste korrelera med och

stödja varandra för att ett marknadssystem ska kunna fungera.

Jag tror att man måste börja med att återskapa makroekonomisk balans. Där efter måste nya lagar införas bl a för patent och äganderätter, för konkursförvaltning, för transaktionskontrakt av olika slag, för legala strukturer som reglerar kontraktsskrivning och konsekvenser av kontraktsbrott, för antimonopolstrukturer eftersom Sovjetunionen egentligen är ett system med monopolföretag där ett företag ofta producerar 80 till 90 procent av det totala utbudet. Det går inte att införa ett marknadssystem om ekonomin är helt stängd och helt monopoliserad. Inhemiska monopol kan endast fungera om vi har fri handel mellan länder.

Privatiseringen

Det blir antagligen nödvändigt att privatisera eftersom det förmodligen är enda sättet att bli av med byråkrater och politiker i företagen. Vidare tror jag att det är nödvändigt att privatisera för att skapa incitament i övervakningssystemet så att någon blir intresserad av residualvärdet av företaget, dvs värdet av företaget när alla kontrakt, till leverantörer, anställda, kreditgivare o d, har betalats.

Har vi ingen som är direkt intresserad av detta residualvärde får man heller ingen som effektivt övervakar effektiviteten i företaget. Priserna kommer att behöva avregleras och en kapitalmarknad att skapas. Sovjetunionen kommer att behöva avskaffa vad som ibland kallas "mjuka budgetvillkor" dvs att företag som är i finansiella problem bara har att gå till centralbanken för att få extra medel. Företagen måste tvingas låna på marknaden men då behövs en kapitalmarknad.

När man studerar dessa astronomiska problem undrar man hur många decennier det kommer att ta för att lösa dem. I Sverige tog det nästan ett hundra år att skapa ett välfungerande marknads-

system, vilket en del naturligtvis försöker att förstöra idag, även om de inte har lyckats så här långt.

Investeringarna

Till slut vill jag avsluta med en fråga. Något som har imponerat hos ekonomier av Sovjetunionens typ under bla 1950-, 1960- och 1970-talen var den höga investeringsnivån. Denna låg ofta på mer än 30 procent av BNP. Beundrare av Sovjetunionens ekonomi brukade aldrig vara sena att peka på denna fantastiska ackumulation av kapital och den välfärd detta skulle skapa på sikt.

När vi nu idag studerar dessa ekonomier frågar vi oss var denna enorma kapitalstock finns. Vi ser att företagen använder ålderdomliga produktionsprocesser i nedslitna byggnader. Vi ser att infrastrukturen fungerar dåligt. Telefonsystemet är undermåligt. Vagnätet är i dåligt skick. Bostadsbeståndet är kanske i den sämsta konditionen. Min fråga är därför hur det är möjligt att investera mer än 30 procent av BNP under närmare 40 år utan att i slutändan ha en fungerande kapitalstock.

Jag ställde denna fråga till en polsk ekonom, Jan Winiecki, som påstod att svaret egentligen var mycket enkelt. Vi gräver upp gatan för att lägga ned t ex avloppssystem, men kvaliteten är så dålig att efter fem år måste vi gräva upp rören igen och lägga ned nya. Detta är orsaken till vår höga investeringsnivå och vår nivå på BNP. Skämt åsido, vart har dessa investeringar tagit vägen och varför har de inte genererat några slutliga konsumtionsvaror?

Jegor Gaidar:

Jag instämmer fullständigt i påståendet att de problem som vi står inför är enorma och mycket svåra att lösa. Jag skulle t o m kunna lägga till en lång lista av problem som måste lösas på vägen mot en stabil ekonomisk utveckling. Stefan Hedlund och Assar Lindbeck tog upp två problem.

Det första gällde privatiseringarna, det andra vart de höga investeringsutgifterna tog vägen.

Privatiseringen

Problemet med privatiseringarna har naturligtvis inte någon enkel lösning. Ett mycket populärt slagord i Sovjetunionen är den gamla slogan från oktoberrevolutionen – Fabrikerna till arbetarna, Landet till bönderna. Politiskt sett är detta med andra ord det enklaste sättet att ta sig an privatiseringsproblemet, eftersom det kommer att vara populärt. Alla skulle bli nöjda. Å andra sidan skulle man då skapa fruktansvärda problem, vilka är välkända för dem som har studerat utvecklingen inom de jugoslaviska arbetarledda företagen. Jag ska här inte gå in på dessa problem utan antar att alla här är medvetna om dem.

Vidare skulle en sådan privatisering skapa oerhörda sociala motsättningar. Stora sociala grupper skulle nämligen vara uteslutna från denna fördelning av ägande. Man kan förmodligen mer eller mindre kontrollera missnöjet hos lärare, läkare m fl men det kommer att vara mycket svårare att dämpa det hos militären. Man kan ju knappast privatisera tanks, kärnvapenförsedda missiler o d.

Ett andra populärt åtgärdsprogram vore att skapa en speciell sorts investeringspengar som skulle fördelas mer eller mindre jämnt över befolkningen. Därigenom skulle möjligheter skapas att investera dessa pengar i olika former av ägande och en kapitalmarknad skulle kunna uppstå där detta ägandet skulle kunna handlas. Det skulle vara mycket populärt att distribuera 10 000 rubler till var och en. Därmed skulle det finnas en chans att snabbt privatisera en stor del av den sovjetiska ekonomin. Jag hävdar dock att konsekvenserna av denna strategi skulle vara katastrofala. Bortsett från tekniska problem som konsekvenserna av att sälja fabriker i tex Estland till dem som har

många barn i Turkmenistan, finns det två allvarliga problem att ta hänsyn till vid en dylik privatisering.

För det första har man ingen möjlighet att förhindra att denna typ av investeringspengar överförs till den reala ekonomin och kan användas till konsumtion. Det finns ett stort antal sätt genom vilka dessa investeringsmedel skulle kunna överföras till den vanliga penningmängden och få en explosiv inverkan på alla monetära storheter. En sådan aktion skulle leda till att alla sorters pengar upphör att existera i vår ekonomi.

För det andra är de problem som varje mindre utvecklat land konfronteras med när man försöker införa finansiella marknader, speciellt aktiemarknader, mycket välkända. När man inte har någon lång tradition av hur en dylik marknad fungerar, är det ett mycket brutalt spel, vari ett mycket begränsat antal människor som är medvetna om företagets reala situation i fråga om lönsamhet, lager, resurser och finansiella situation egentligen spelar med märkta kort. Därigenom kan denna lilla grupp förlöjliga resten av befolkningen. Denna lösning börjar med andra ord med en mycket kommunistisk idé om att ge alla lika mycket pengar, men slutar med en ägandespridning vilken inget land skulle acceptera som rättvis och legitim. Detta skulle med säkerhet leda till ytterligare en social revolution i mitt land, något jag inte ser fram emot.

Det tredje, bästa och mest respektabla, sättet vore en normal privatisering genom en försäljning av företagets aktier. Det allvarligaste problemet med detta scenario är att det kräver mycket tid. Det finns helt enkelt inte tillräckligt med pengar för att genomföra det snabbt. Vidare är befolkningen mycket tveksam inför denna typ av åtgärd. I Sjatalin-planen finns det en mycket hög andel inkomster från privatisering, planerad under 1989. Det är inte ett missförstånd om vad som är möjligt utan ett resultat av att det är mycket svårt, politiskt sett, att övertala politiker

om att de måste skära i de sociala utgifterna. Om de sociala utgifterna inte skärs ned måste man nämligen skapa överoptimistiska förhoppningar om inkomsterna av privatiseringen.

Investeringarna

Det är alldeles riktigt att investeringarna i Sovjetunionen inte alltid har varit effektiva. Vad som kanske inte är så känt i västvärlden är att vi producerar ungefär 16 gånger så många skördetröskor och sex gånger så många traktorer som USA. Trots detta producerar vi endast ungefär hälften så mycket säd som USA. I förhållande till USA var ökningstakten i resurstillgången inom jordbruket signifikant högre i Sovjetunionen mellan tex 1970 och 1975. Detta har dock absolut inget samband med produktionen av *slutgiltiga* varor inom det sovjetiska jordbruket.

Investeringarna är inte produktiva. Man försöker hela tiden spendera mer pengar än man kan spendera. Man försöker bygga fler fabriker än vad som är möjligt. Man avsätter mer till investeringar än vad de reala resurserna tillåter. De industrigrenar som kan tillgodogöra sig investeringarna växer snabbare medan de industrigrenar som har svårare att använda dessa resurser växer långsammare. De industrigrenar som bäst kan tillvarata investeringsresurserna är de som har den enklaste teknologin.

Om man analyserar vilka delar av den sovjetiska ekonomin som sedan 1960-talet har växt snabbare än i andra delar av världen, är det nästan uteslutande basindustri som använder relativt enkla teknologier. De flesta rör enkel förädling av naturresurser eller de som är baserad på import av maskiner från utlandet. Det är nämligen också ett mycket enkelt sätt att spendera resurser.

I denna situation skapas en ekonomisk struktur som mycket väl kan bli självgående. Man förädlar metallprodukter varifrån man kan producera metallrör för

att kunna bygga dammar eller konstbevattna jordbruket od, utan någon som helst koppling till någon form av vettigt ekonomiskt resultat. Man använder intermediära varor för att producera andra intermediära varor som man i sin tur använder för att producera intermediära varor i en aldrig sinande kedja. Varorna förblir intermediära.

Nils Lundgren:

Innan jag släpper ordet fritt skulle jag vilja påminna om de specifika problem vi har behandlat här.

Först har vi de finansiella problemen med två aspekter, det stora budgetunderskottet och det monetära överhänget. Finns det någon annan lösning än inflation?

Vidare har vi problemet med privatiseringen. Vi vet från de svenska erfarenheterna att det är mycket svårt att privatisera även med en, i ide här sammanhangen, liten offentlig sektor. Detta reser en mängd frågor om äganderätter, hur de egentligen uppfattas och attityder till ägandet.

Därefter har vi det ekonomisk-sociologiska problemkomplexet. Hur skapar man en legitimitet för ägandet, positiva attityder mot entreprenörer och en acceptans för successivt stigande löneskillnader? Av detta framgår kanske också det omöjliga i social ingenjörskonst. Det verkar nästan alltid omöjligt att ta beslut i parlamentet och säga att vi ska göra på det ena eller andra sättet. Doktor Gaidars framställning indikerar att situationen i mångt och mycket förändras oavsett vad parlamentet beslutar. Man får nästan intrycket att de som tycks ha makten snarast försöker hinna ikapp utvecklingen i samhället.

Carl B Hamilton:

Jag gjorde en mycket grundläggande reflektion, när jag lyssnade på doktor Gaidars anförande och när jag hörde Assar Lindbecks långa lista på politiska beslut

som borde tas för att införa marknadsekonomi. Hur kan man genomföra dessa genomgripande förändringar när man samtidigt har en så desperat situation som den som framgick av doktor Gaidars anförande?

En annan utgångspunkt vore kanske vad individernas reaktion blir till den rådande situationen. Kanske spelar Assar Lindbecks långa lista med åtgärder inte så stor roll om stora delar av befolkningen börjar emigrera, eller försöker skydda sig på olika sätt mot kalamiteterna i Sovjetunionen? Min första reflektion är att det idag kanske inte spelar så stor roll vad den centrala regeringen gör.

En aspekt som nämndes tidigare var problemet med det monetära överhänget. Antag tex att vi får en upplösning av Sovjetunionen i olika republiker där varje republik har sin egen valuta. Introduktionen av dessa nya valutor skulle vara ett utmärkt tillfälle att genomföra monetära reformer, i likhet med Västtyskland efter andra världskriget. De strukturella följderna av det centraliserade systemet är lindrade av en decentraliserande process.

Jag tror vidare att det är av mycket stor vikt att analysera hushållens reaktioner till den rådande situationen och inte bara tala om de politiska förslagen på makroekonomisk nivå som om de vore effektiva om de genomfördes.

Till sist är jag inte så pessimistisk som Assar Lindbeck och Stefan Hedlund, när det gäller att förstöra respektive bygga upp marknadsekonomier. Det finns paralleller till Västtyskland och Japan, som bägge var totalförstörda efter andra världskriget. Även Korea var totalförstört efter Koreakriget. Dessa ekonomier är inte speciellt svaga idag, även om det tog ett tag att bygga upp dem.

Olof Skoglund:

Jag ville egentligen ta upp en annan fråga. Doktor Gaidar uppehöll sig något vid jordbrukssektorns problem och jag skulle vilja fråga om det finns några planer på

fördelning av landegendomar till bönderna. Detta är ju en mycket gammal rysk idé. Vidare undrar jag hur situationen just nu är i jordbrukssektorn. Kan en bonde åter köpa land?

Jegor Gaidar:

Fram till nu har bönderna inte kunnat köpa land, men den ryska republiken har accepterat landegendomar. Vidare har man i reformprogrammet som är initierat av Gorbatsjov, Jeltsin m fl föreslagit att de statliga och kollektiva jordbrukens landegendomar skulle överföras till dem som arbetar inom dessa jordbruk. Detta skulle även innebära att de som arbetar inom dessa jordbruk skulle kunna lämna kollektivet och då ta med sig sin jord. Vidare skulle arvsrätt till dessa egendomar införas med förslaget. Det enda är att det inte skulle vara möjligt att sälja själva jorden.

I praktiken fortskrider överföringen av jordegendomar inom jordbruket mycket långsamt. Ett flertal experiment har gjorts med olika former av leasing och arrendekontrakt, liknande de som kineserna har använt sedan i slutet av 1970-talet. I vår situation har denna överföring givit ett mycket magert resultat.

För att förstå den rådande situationen inom Sovjetunionens jordbruk, måste man inse att det är tämligen differentierat i olika delar av landet. Det finns åtminstone tre olika grundtyper. Den första typen är representativ för den största delen av det ryska jordbruket, speciellt i mellersta och norra delen av landet. Här är problemet egentligen inte ett ekonomiskt eller politiskt problem. Det är ett socialt problem. En lång historia av förstöring av jordbruksresurser till förmån för industrialiseringen av ekonomin har lett till att nästan hela den socialt aktiva delen av landsbygdsbefolkningen har lämnat jordbruksområdena. Den bästa strategin för att öka välfärden för sig själv, sin familj och sina efterkommande har varit att, till

varje pris, flytta från landsbygden till städerna. Befolkningen på landsbygden är antingen mycket gammal eller människor som är helt oförberedda på alla dynamiska förändringar av det institutionella systemet.

Jag tror att om förslagen från de centrala myndigheterna om överföring av jordegendomar skulle genomföras, skulle de svaga, demoraliserade och byråkratiska kolchoserna i norra delen av landet falla sönder mycket snabbt. Det finns dock inget sådant tryck från befolkningen. Det är verkligen mycket svårt att hitta dem som skulle vilja vara bönder.

Den nuvarande situationen på landsbygden skulle kunna förändras på två sätt. Det första vore genom en genomgripande ekonomisk kris i städerna varigenom den första generationens invandrare till städerna skulle återvända till sina tidigare hembygder. Det andra vore genom de allvarliga internationella motsättningarna inom Sovjetunionen, vilka skulle kunna leda till stora folkflyttningar tex från de folkrika centralasiatiska republikerna till landsbygden. Denna typ av folkflyttningar pågår nu som bäst. Situationen i Centralasien liknar mycket ett feudalt system, med den statliga apparaten och partiapparaten som jordägare.

I de södra delarna av landet har vi ett något annorlunda problem. Där finns fortfarande en viss andel socialt aktiva bland befolkningen på landsbygden, eftersom jordbruket är bördigare där. Här finner vi också en hel del människor som skulle vilja ha en egen jord. Det är dock endast i denna del av landet som kolchos-systemet är någorlunda effektivt. Jordbruksproduktionen från denna del av landet försörjer i princip resten av landet. Att här genomföra reformer utan ett absolut säkert resultat skulle vara riskfyllt.

Sten Luthman:

Jag skulle vilja återvända till de finansiella problemen. För två veckor sedan

presenterade Gorbatsjov ett dekret om att sovjetiska företag skulle handla till sk kontraktpriser. För närvarande sker ungefär tio procent av den industriella handeln till kontraktpriser. Nu är beslutet, som fortfarande är avhängigt ett slutgiltigt beslut i ministerrådet på unions-såväl som republiknivå, att höja denna andel från ca tio procent till mellan 70 och 80 procent. Doktor Gaidar framförde, i sitt anförande, den ytterst intressanta uppgiften att detta skulle leda till en ökning av budgetunderskottet med 100 miljarder rubler.

I doktor Gaidars utomordentliga artikel, "Två program", i *Pravda* i september fanns det en mening som jag speciellt fäste mig vid. Den gick ut på att den enda stabiliserande faktorn i den sovjetiska ekonomin idag är överksamheten. Jag tolkade detta som att inte heller företagen ännu hade insett vidden av den frihet som gällde under de rådande spelreglerna. Nu ser det ut som Gorbatsjov ger dem ännu mer frihet.

Det vore mycket intressant att få höra doktor Gaidars kommentarer till denna situation som ter sig ytterst allvarlig. Presidentens beslut är tydligen en eftergift åt regeringen. Det är knappast i överensstämmelse med Sjatalin-planen som understryker behovet av stabilitet innan man gör någonting åt priserna. Det verkar som Gorbatsjov inbjuder till katastrof om jag får uttrycka mig drastiskt.

Jegor Gaidar:

Jag instämmer helt med föregående talare. Beslutet om kontraktpriserna är förskräckligt. När jag talar om att budgetunderskottet skulle stiga med 100 miljarder rubler betyder det att jag hoppas att inte alla företag kommer att förstå vilka möjligheter det nya dekretet medför.

Regeringens förslag var att nivån på priserna för industrivaror skulle öka med 250 miljarder rubler. Det leder till höjda priser i konsumentledet vilket i sin tur

kommer att kompenseras via utbetalningar direkt till befolkningen. Det bästa man kan göra är att vänta med att förändra priserna tills man har vidtagit åtgärder inom de finansiella och monetära systemen. Dock inte med konstanta priser men med förhandlade priser som kanske blir 50 procent högre än de av regeringen föreslagna priserna. Detta helt utan samband med frisläppandet eller höjningen av priserna i konsumtionsledet. Det finns m a o ingen vettig begränsning av ökningen av budgetunderskottet som absolut är knutet till detta beslut.

Det är vidare mycket svårt att stoppa dekretbeslutet eftersom dessa priser ligger till grund för alla kontrakt för det kommande året. Det går inte att förändra priserna ytterligare en gång och återinföra de gamla priserna eftersom kontrakten redan har börjat slutas. Det är mycket svårt att förklara hur detta beslut fattades. Jag kan endast gissa att det är fråga om en politisk kompromiss. Trots att dekretet är helt självmordsaktigt från en ekonomisk utgångspunkt är det tämligen populärt. Företagsledare, olika ledare inom republikerna m fl är mycket tillfredsställda med beslutet.

Dag Lindskog:

Jag har tre frågor när det gäller behovet av prisstabilitet för det sociala kontraktet. Är den följande tolkningen av systemet korrekt? I en socialistisk ekonomi har full sysselsättning hela tiden den högsta prioriteten. Den andra frågan är hur den nuvarande situationen ser ut angående arbetslösheten. För det tredje: Är befolkningen beredd på en möjlig eller t o m trolig längre tidperiod med snabbt ökande arbetslöshet?

Jegor Gaidar:

För det första finns det två mycket viktiga delar av det sociala kontraktet, prisstabilitet och låg arbetslöshet. Man ska inte behöva byta arbete för att konsumenterna

vill ha en annan produkt. En arbetsplats antas kunna bestå för evigt.

Den andra frågan gällde sysselsättningssituationen för närvarande. Det talas nu mycket i Sovjetunionen om de allvarliga problemen med arbetslöshet, men hittills har det mest varit ett regionalt problem. Vi har mycket allvarliga problem med arbetslöshet i Centralasien, men det är inte den normala västliga typen av arbetslöshet. Det finns mycket större likheter med arbetslösheten i mindre utvecklade ekonomier. Det rör sig mest om en arbetslöshet på landsbygden och en av orsakerna är den låga graden av befolkningsmobilitet. Samtidigt finns det lediga arbeten inom industrin i städerna. Denna arbetslöshet finns inom den del av befolkningen som inte har möjlighet, eller ens är villig, att förändra sitt levnadssätt. Detta problem kommer att bli mycket allvarligt i Centralasien, och det är oberoende av vilken politik som förs. Om man försöker att stabilisera ekonomin, kommer det att bli nödvändigt att drastiskt öka arbetslösheten i denna region och även skapa mycket allvarliga arbetslöshetsproblem i resten av landet.

Praktiskt sett har vi inget annat val än en ganska hög arbetslöshet. Det är en nödvändig komponent i varje ekonomisk strategi. Får vi inte ekonomisk stabilitet och någon form av ekonomisk politik inriktad på att minska aktiviteten tex på den statliga finansiella marknaden, kommer de traditionella hierarkiska banden att leda till en drastiskt minskad sysselsättning bl a inom den militära sektorn. Vi kommer därför att få en relativt hög arbetslöshet, med våra mått mätt. Arbetslöshet kommer att karakterisera den kommande perioden, speciellt om man tar hänsyn till att vi dramatiskt måste förändra den existerande irrationella ekonomiska strukturen. Denna förändring är endast möjlig om man kraftigt drar ned sysselsättningen inom olika industrigrenar i Sovjetunionen.

Denna arbetslöshet kommer att bli ett

mycket allvarligt socialt problem eftersom vår befolkning är helt oförberedd, precis som den är oförberedd på de kraftiga prisökningarna. På något sätt måste vi lösa dessa allvarliga politiska och sociala problem.

Nils Lundgren:

Jag har en fråga om avkastningen på kapital och utländska direktinvesteringar. Många utanför Sovjetunionen ställer sig frågan om det är lönsamt att investera i Sovjetunionen. Egentligen finns det en mer grundläggande fråga. Dagens sovjetekonomi med en mycket hög arbeidskraftsintensitet per kapitalenhet och med en i förhållande till kapitalstocken mycket välutbildad arbetskraft, kombinerat med en någorlunda välfungerande marknadsekonomi skulle resultera i en mycket hög avkastning på kapital.

Om spelreglerna var desamma som i västvärlden skulle vi se ett mycket stort inflöde av investeringar till Sovjetunionen. Detta skulle också skapa ett ägande av kapitalet som, kanske inte skulle legitimiseras, men åtminstone uppbackas av utländska makter, av vilka Sovjetunionen inte bara är beroende utan även vill ha mycket goda relationer med. Det skulle stärka möjligheterna att röra sig i riktning mot en marknadsekonomi med privat ägande.

Det kanske också är lättare att hata utländska ägare och därför skulle en dylik politik kanske inte leda till samma interna initiala motsättningar mellan dem som snabbt tjänar pengar och de breda befolkningslagren. Min fråga är om det finns möjligheter för denna typ av utveckling och om det kan ske så snabbt att det skulle kunna hjälpa till i förändringen mot en marknadsekonomi med privat ägande?

Jegor Gaidar:

Det är en svår fråga. För närvarande är frågan egentligen inte om vi skulle acceptera utländskt kapital, utan snarare om

det utländska kapitalet är villigt att konfronteras med riskerna som följer av en investering i den mycket instabila sovjetiska ekonomin. Dessa investeringar skulle naturligtvis kunna vara mycket vinstgivande om man betänker den potentiala förändringen av denna ekonomi till en marknadsekonomi, kombinerat med den ganska höga utbildningsnivån och de internationellt sett låga lönerna. Man kan anställa en mycket bra ingenjör för ca 50 USD per månad. Det är helt uteslutet i andra länder. Motsvarande ingenjör skulle i USA kanske tjäna 50 000 USD per år.

Jag tror personligen inte att vi kommer att få de enorma utländska investeringar som skulle vara nödvändiga för att få en avgörande betydelse för landet innan vi har uppnått ett mått av politisk stabilitet i landet. För närvarande flyter två olika sorters utländskt riskkapital av någon betydelse in i Sovjetunionen.

Den första formen rör kapital från företag som har allvarliga problem med försäljningen och som är villiga att ta en risk genom att sälja utrustning till Sovjetunionen. De är oftast beredda att skapa någon form av *joint venture* för att marknadsföra denna utrustning på den sovjetiska marknaden. De är egentligen inte intresserade av några större investeringar i Sovjetunionen. Denna typ av *joint ventures* gör det istället lättare för stora internationella företag att teckna stora avtal med den sovjetiska regeringen. Dessa projekt tror jag också är mycket riskfyllda för Sovjetunionen. Vi har nämligen en lång tradition av dessa företag. Vi vet mycket väl att våra byråkrater är de billigaste byråkraterna i världen. De går att köpa för små belopp. Jag skulle kunna berätta vad dessa kontrakt har lett till i Sovjetunionen, men ska inte gå in på det här.

Inte förrän vi har någon form av politisk stabilitet och någon form av ordning på investeringarna, så att man vet att om man påbörjar en investering så kommer den att vara klar inom avtalad tid, kom-

mer de utländska investeringarna att strömma till.

Den andra formen av inflöde av utländskt riskkapital gäller små *joint ventures*, specialiserade inom handel, konsultverksamhet, byteshandel m.m. Dessa har vissa effekter på bytesbalansen. I år importerade de varor för 400 miljoner rubler och exporterade för 91 miljoner rubler. Det är dock inte speciellt mycket pengar. Viktigare är erfarenheten att få handla med västliga entreprenörer och företagsledare. Det kan ses som en lärokostnad. Ur den aspekten är denna verksamhet mycket nyttig, eftersom den sprider kunskap till de sovjetiska företagsledarna om hur affärer bedrivs i västvärlden.

Jag tvivlar med andra ord på att vi kommer att få ett stort inflöde av utländskt kapital. Vad vi verkligen skulle behöva är en del medel beredda om vi får de politiska möjligheterna att implementera ett ekonomiskt sunt stabiliseringsprogram. Då skulle vi behöva någon form av finansiellt stöd för detta program, åtminstone för perioden när valutakursernas måste stabiliseras. Vid genomförandet av ett stabiliseringsprogram är det av yttersta vikt att ha en fast valutakurs. Personligen tror jag att stabilitet i Sovjetunionen är av sådan vikt för världen i övrigt att det vore oklokt av världens finansiella institutioner att inte stödja ett dylikt stabiliseringsprogram.

Michael Knetter:

Jag skulle vilja börja med att tacka doktor Gaidar. Som amerikansk ekonom trodde jag ett slag att jag hörde en beskrivning av de framtida finansiella och makroekonomiska institutionerna i USA. Min fråga gäller egentligen det nuvarande experimentet i Polen och om det finns signifikanta skillnader mellan den ekonomiska situationen i Sovjetunionen och den i Polen idag.

Jegor Gaidar:

Det finns mycket slående likheter mellan situationen i Sovjetunionen nu och situationen i Polen omkring 1980 och 1981. Likheterna gäller problemen med finanserna, pengar, detaljhandeln m.m. Där emot finns det skillnader mellan Sovjetunionen idag och situationen i Polen mot slutet av 1989 när Mazowiecki tog över. Polen hade då en mycket hög inflation, nästan en hyperinflation. Där gällde det inte att stabilisera en ekonomi med tydlig undertryckt inflation, vilket vi nu står inför, utan mer ett standardproblem av hyperinflation.

Den mest allvarliga skillnaden mellan våra länder ligger på det politiska planet. Polen är inte ett multinationellt land. I Polen finns det starka rörelser, t ex Solidaritet och den katolska kyrkan, vilka kan användas som stabiliserande faktorer och för att stödja en regering. Man behöver inte betala alla skulder från den kommunistiska regimen utan kan börja om på ny kula uppbackade av stabila organisationer. Man har en klar åtgärdslista och kan börja med den.

Vi har en helt annan situation. Vi har ingen chans att komma i en sådan situation som Polen nu är i eftersom vi inte har någon sammanhållande nationalistisk idé och eftersom vi inte har någon stark katolsk kyrka. Därför är det mycket viktigt att behålla vad som finns kvar av de sociala och politiska institutionerna. Vi kan inte börja med något nytt utan måste bygga på existerande grund.

Stefan Hedlund:

Det finns ytterligare en aspekt som förbryllar mig i den möjliga framtida utvecklingen. Vi är alla överens om att det är viktigt att privatisera och att vi behöver marknader. Frågan är dock *när* vi har satt upp de nödvändiga villkoren för att få en marknadsekonomi att börja fungera. Polackerna är kanske där idag. De har skurit bort tillräckligt av den statliga industrin

för att skapa rum för de privata företagen att komma in på marknaden. De har makroekonomisk balans med en nästan konvertibel valuta. Alla väntar nu på entreprenörerna men de tycks inte komma. Detta är egentligen den andra kritiska fasen i reformprocessen. Att vänta på Godot, i moderna reformtermer.

En entreprenör kan ta sig många olika former. Det kan vara chefen för ABB eller General Electric, men det kan också vara någon som slår en i huvudet med en klubba. Han är också en entreprenör.

Frågan är vilken typ av entreprenörer som kommer att skapas ur det nuvarande kaoset. Kommer det att vara den ovälskomna neanderthalska typen med klubban eller kommer vi att få moderna affärsmän som kommer att kunna integrera sin verksamhet med den mer civiliserade delen av världens marknader.

Jag tror att det finns ett antal mindre hoppningivande tecken i den sovjetiska utvecklingen nu. Olika maffiaorganisationer tycks sticka upp sina huvuden i olika delar av landet, speciellt i Transkaukasus. Det civila samhället har mer eller mindre redan gått under. Ekonomisk aktivitet har mer eller mindre redan övertagits av rivaliserande maffior.

Detta betyder inte att ekonomin inte fungerar. Maffiaaktivitet är berömt för sin hushållning med resurser. Delar av Italien sköts av maffian och förhållandevis effektivt när det gäller resursutnyttjande. Med en dylik utveckling följer dock ett helt annat pensionssystem och rättvisesystem. Vi får i så fall också vara beredda på en helt annan typ av internationell ekonomisk integration om vi ska göra affärer med denna typ av entreprenörer.

Jag tror att många internationella affärsmän redan har upptäckt att om man vill göra affärer med Moskva och Leningrad idag så krävs det en dubbel bokföring, en officiell och en inofficiell. Detta är inget nytt för människor som har gjort affärer i andra delar av världen men ett

problem i reformprocessen är att vi inte vet vilken typ av entreprenörer som vi får i det framtida Sovjetunionen. Det finns en uppenbar risk att den nuvarande kaotiska processen kommer att leda till en otrevlig typ av entreprenör i Sovjetunionen.

Assar Lindbeck:

Jag har endast en fråga om privatiseringstekniken. I Sovjetunionen idag finns det ett antal mycket stora företag, i praktiken monopol. Vad vi först skulle vilja göra är att bryta upp dessa i mindre företag för att få ett system med konkurrens. Vidare vill vi att hushållen ska bli ägare till de olika företagen. Samtidigt kan vi inte förvänta oss att enskilda individer ska köpa enskilda företag i sin helhet, eftersom risken skulle bli för stor. Det blir nödvändigt med en diversifiering. I en modern västlig marknadsekonomi kan man diversifiera en portfölj tämligen väl och komma ganska nära marknadsportföljens avkastning och risk genom att äga tio till femton aktier. Här är dock riskerna så stora att man kommer att behöva en mycket hög grad av diversifiering för att få ned den totala risken.

Därför vore det kanske en idé att skapa någon form av investeringsföretag mellan hushållen och företagen. De skulle kunna äga många företag och därmed uppnå en diversifiering samtidigt som hushållen skulle kunna diversifiera vidare genom att äga aktier i ett antal av dessa investeringsbolag. På så sätt skulle man kunna få både en ägarspridning och stora investeringsföretag som skulle kunna fullgöra en övervakningsfunktion. Hushållen skulle därmed kunna göra sin stämman hörd med hjälp av "exit" och investeringsföretagen med hjälp av "voice".

Frågan är nu hur man kommer från det existerande systemet i Sovjetunionen till detta system. I Tjeckoslovakien diskuteras ett system där varje individ får ett visst belopp. Hushållen får sedan bestämma

vilka investeringsföretag de vill satsa på. Ett problem med denna strategi är att befolkningens förmögenhet växer. Därmed blir det finansiella överhänget ännu större. Det tillkommer en förmögenhets-effekt till den redan existerande överrefterfrågan. Frågan är om det inte skulle vara möjligt att suga upp en del av överskottslikviditeten när man distribuerar aktierna. Detta verkar vara en nödvändig åtgärd om man har ett monetärt överhäng. Om vi har ett land utan monetärt överhäng är det mindre riskabelt att dela ut aktierna utan pekuniär motprestation.

Jegor Gaidar:

Jag kan till fullo instämma. Vi skulle vilja skapa dessa investeringsmöjligheter i privatiseringsprocessen. Detta system gör det också mycket lättare att hantera problemen med distributionen av aktier. Vi kommer att bli tvungna att i så stor utsträckning som möjligt ge någon form av aktier till dem som arbetar i företagen. Senare kommer vi även att bli tvungna att distribuera någon form av tillgångar i någon typ av investeringsföretag till befolkningen. Problemet är att vi inte kan genomföra allt detta speciellt fort.

Det bästa vore att kunna sälja aktierna i dessa bolag till allmänheten. Jag är dock rädd för att det inte kommer att vara möjligt att sälja aktier för speciellt stora belopp. Man kan visserligen låta priset sjunka till en mycket låg nivå för att kunna sälja alla aktierna. Problemet är dock att den vanlige sovjetmedborgaren inte har en aning om hur stor del av något osäkert realt värde han köper. För honom är värdet av det han köper precis det pris han betalar, även om det egentliga värdet är mycket högre. Den vanlige sovjetmedborgaren kommer att ha svårt att uppfatta det reala värdet av den papperslapp han får.

Assar Lindbeck:

Men om folk har oanvändbara pengar, skulle de inte godta möjligtvis användbara aktier istället för oanvändbara pengar?

Jegor Gaidar:

Jo, naturligtvis är det nödvändigt att röra sig i den riktningen så mycket som möjligt.

Jag skulle vilja avsluta med några allmänna kommentarer. Naturligtvis är den ekonomiska och sociala situationen i Sovjetunionen mycket svår. All den pessimism som framgick av mitt anförande och den följande diskussionen är tämligen välgrundad. Problemen är dock inte avgränsade till mitt land. Som ni säkert vet är den politiska och sociala instabila situationen i en kärnvapenmakt ett problem för hela världen. Vi måste alla tänka på olika möjliga utvecklingsscenarier och deras möjliga konsekvenser. Det viktiga är att inte provocera fram en ytterligare försämring av situationen, vilket det lyckligtvis inte är så stor risk för längre, men som för endast ett år sedan var vanligare i den internationella politiken.

Trots allt detta, skulle jag inte vilja frambringa en bild av en totalt hopplös situation. I ett perspektiv av två eller tre år är det en mycket svår utveckling vi går till mötes. I ett litet längre perspektiv finns det en rad möjligheter till en positiv förändring av vårt samhälle och vår ekonomi. Det finns verkligen otroligt stora resurser av utbildad arbetskraft och arbetskraft över huvud taget. Dessutom finns stora naturresurser i form av tex olja och naturgas.

Personligen utesluter jag i praktiken sannolikheten för en återkomst av traditionell kommunistisk ekonomi. Sovjetunionens ekonomi kommer att förändras till en marknadsekonomi. Kanske kommer den att vara instabil en tid. Sovjetunionens reserver av resurser är dock så stora och viktiga för mänskligheten att in-

flödet av företagartalanger, kunskap och kapital från utlandet när och om vi uppnår politisk stabilitet kommer att kunna leda till en mycket snabb ekonomisk tillväxt i vårt land i slutet på detta sekel och i början på nästa sekel. Det är min förhoppning, och hoppas jag även er, att denna utveckling ska inträffa i praktiken.

Nils Lundgren:

Jag vill endast avsluta med att tacka Jegor Gaidar och våra två inledare för en lärorik afton. Även om några av oss, som jag, tenderar att bli allt mer pessimistisk ju mer jag hör om problemen i Sovjetunionen på kort och medellång sikt, är det fortfarande mycket viktigt för människor utanför Sovjetunionen, och speciellt för oss i länder så nära Sovjetunionen, att närmare studera förhållandena där. Vi kan förmodligen också lära, på vårt eget lilla sätt, om liknande problem som vi har i Sverige, liknande i en kvalitativ mening om än inte i en kvantitativ mening.

Det är ett par saker jag skulle vilja be er tänka på inför kommande möten. Det ser ut som det finns en uppenbar risk för en sorts latinamerikansk lösning på problemen. Latinamerika är precis ett område där ett imperium bröts sönder, där det fanns en mängd välutbildade människor och stora naturtillgångar men som aldrig tycks få det ekonomiska lyftet. Området förblir lovande decennium efter decennium. Vi vet att detta bl a beror på det lösliga juridiska systemet med patenträtter m m. Å andra sidan finns, för Sovjetunionen, nu detta historiska exempel, så det borde fungera som en varning.

Det andra är att denna konstellation leder till en mycket hög kapitalavkastning om en marknadsekonomi kan få att fungera. Det betyder också, vilket är baksidan på samma mynt, en mycket låg ersättning till arbetskraft jämfört med i västvärlden.

Vi vet från teorier för internationell migration att om man på ena sidan har en

stor sannolikhet att bli arbetslös och en låg reallön medan man på den andra sidan har en stor sannolikhet att få sysselsättning och en betydligt högre reallön, samtidigt som det finns en geografisk närhet, så är den matematiska förväntan för att flytta extremt hög.

Gäller detta skulle vi kunna få en folk-

omflyttning i en skala av tidigare sällan skådat slag. Jag tror att vi på 1990-talet kommer att få en enorm internationell migration i Europa. Vi kanske får se Berlinmuren återuppstå, men denna gång byggd av Västeuropa och inte av Östeuropa.